

Szlavónia határai a 13-14. században. Megjegyzések a Dráva és a Gvozd határszerepének megítéléséhez

A történeti földrajz a *geográfiai* értelemben vett középkori Szlavónia északi és déli határait minden további nélkül a Drávában és a forrásokban Gvozd-ként emlegetett hegységben szokta megjelölni, okkal, tekintve, hogy mindkét esetben adatok sora támasztja alá már a 13. század közepétől e határszerep mind markánsabb létét. Mindazonáltal ezek az első látásra *természetesnek tűnő* határok Szlavónia *politikai* (igazgatás- és intézménytörténeti) fogalmának keretét adó területi kontúrokként korántsem ennyire maguktól értetődőek, még pontosabban olyan történeti képződmények, melyek létrejöttének vizsgálata – különös tekintettel a formatívnak gondolt Árpád-kori időszakra – külön is figyelmet érdemelhet. Tanulmányom első felében a drávai határ kialakulása recens rekonstrukciójának egyetlen konkrét problémáját érintem, majd a Gvozd-hegység (magyar viszonylatban kevésbé számon tartott) lokalizációs problémáinak kérdéseire próbálok meg egy új szempont figyelembe vételével egy lehetséges megoldást kínálni.

Előljáróban elmondható, hogy mind a két „határvonal” kialakulásának tekintetében közös kiindulópontként szolgálhat István szlavón bán 1252-ik évi privilégiuma a körösi hospesek számára, mely tartalmazza azt a kitételt, mely szerint a körösi *maior villicus* nem idézhető a bán elé a Dráván és a Gvozdon túl.¹ Ez a megfogalmazás az első markáns megnyilvánulása okleveles adatban annak, hogy – az ez esetben a báni joghatóságban tetten érhető – *politikai* értelemben vett Szlavónia területi kontúrjait északi és déli irányban a Dráva és Gvozd jelenti. Azaz, 1252 az utóbb „közismertnek” ható földrajzi szemlélet kialakulásának *terminus ante quem*eként kezelhető.

„A Dráván túl, Szlavónia felé”

Elsőként a drávai határ kialakulásának kérdését véve szemügyre, a fenti tényt azért lényeges külön is hangsúlyoznunk, mivel magának a „Szlavónia” kifejezésnek a tartalma igen jelentős bizonytalanságot hordoz végig a 12–14. században, és a tisztánlátást – mint az ismeretes – a strukturális tartalommal telített „egész Szlavónia” fogalom 13. század első negyedére tehető kialakulása, illetve a „Drávántúlt” mint olyant emlegető okleveles adatok sem könnyítik meg túlzottan. Az utóbbinál maradva, általánosságban elmondható, hogy a „drávántúli” kifejezés az esetek döntő többségében semmilyen strukturális tartalmat nem hordoz, pusztán földrajzi tényt fejez ki, míg máskor a „voltaképpen” Szlavóniára utal, megint más esetekben pedig mintegy az „egész Szlavónia” kifejezés szinonimájaként szerepel, az az a Drávától a tengerig terjedő területet jelöli.² A tájszemlélet vonatkozásában mindezek közös metszetében mindössze annyit áll, hogy ezek a területek mind a Drávától délre keresendőek, a vonatkozó forráshelyek értelmezése viszont mindenképpen eseti, a megszokottnál talán fokozottabb gondossággal végzett elbírálást igényel.

Györffy György megállapítása szerint a politikai értelemben vett Szlavónia drávai határa a somogyi dézsmára vonatkozó, Zágráb és Pannonhalmá közti évtizedes perben bukkan fel első ízben.³ Az alábbiakban a vitatott somogyi tizedek kapcsán felvethető számos kérdés

¹ 1252. ápr. 24: CDCr IV. 490. (426.sz.)

² KRISTÓ 2003. 123.

³ A tizedperre összefoglalóan: PRT I. 172–174., KÖRMENDI 2012. 375–376. (44. jz.)

közül itt csupán egyetlen, a régebbi és az újabb historiográfiában is felbukkanó, a „Drávántúl” és „Szlavónia” viszonyára vonatkozó rekonstrukcióval szembeni aggályaimat fejtem ki.

Az 1210-es évektől⁴ 1232-ig folyó tizedperben a pannonhalmi apátság – alapvetően a Szent István-féle (bár épp a somogyi területre utaló szakaszán ekkorra már többszörös interpoláción átesett,⁵ a tizedszedő jogra vonatkozó kitéltet azonban már az ezredforduló óta bizonytalanság)⁶ alapítólevelére hivatkozva – a Dráván túl fekvő somogyi részek teljes tizedét (*decimas... partis comitatus Simigiensis que est ultra fluvium Drauum*), továbbá a veszprémi püspökségben fekvő három kápolna dézsmáját követelte.⁷ Ezzel szemben a zágrábi püspökség – 1215 körül, III. Ince pápasága idején – arra hivatkozott, hogy a Dráván túli rész a privilégium keltekor nem tartozott ahhoz a megyéhez [ti. Somogyhoz] (*dicta pars que ultra Drauam existit tempore dati priuilegii de comitatu non fuisset eodem*), a három Drávamelléki kápolna pedig a zágrábi egyházmegye területén fekszik (*predictae capelle que circa Drauam erant cum parrochianis suis essent in Zagradiensi diocesi constitute*).⁸ A per III. Honorius pontifikátusa idején nem jutott dülőre (1221, 1226),⁹ végül azonban – már IX. Gergely pápasága alatt – békés megegyezés keretében rendeződött a tizedek kérdése: 1232-ben Pannonhalma lemondott a Dráván túl levő somogyi tizedekről, a zágrábi püspökség pedig átadta négy „Magyarország felé” (*uersus Vngariam*) eső kápolnáját, azok birtokaival és tizedeivel együtt, továbbá a perköltség megfizetésére tett ígéretet.¹⁰

IX. Gergely pápa 1232. július 23-án kelt levele, az apátság és a püspökség közti megegyezés ismertetésekor a területi vonatkozások tekintetében egy megvilágító erejűnek tűnő, bár némiképp obskúrus megfogalmazással él, mikor úgy fogalmaz, hogy Pannonhalma azon tizedekről mondott le, melyek őt „a Dráva folyón túl, a zágrábi egyházmegye alatt (?), Szlavónia felé” (*ultra fluvium Drauam infra Zagradiensem diocesim uersus Sclauoniam*) eső területen illetik meg.¹¹ Tekintve, hogy a két egyházi intézmény közti per a somogyi tizedekről szólt, így a fenti szöveghelyben foglalt, kissé zavarosnak ható területi meghatározást azzal kell kiegészítenünk, hogy az (értelemszerűen) Somogy megye Dráván túl fekvő részével azonos területre értendő. Mivel a per tanúsága szerint a zágrábi püspökség a 13. század első harmadában „az említett tizedeket már hosszú ideje háborítatlanul bírta”,¹² így az *infra* praepositíót – némileg értelmező fordítással – a püspöki joghatóságra utaló kifejezésnek tekinthetjük (már csak azért is, mert annak hiányában a per Zágráb ellen meg sem indult volna).¹³

Ami a pápai oklevélben a „Dráván túl” és különösen a „Szlavónia felé” kifejezések értelmezését, még pontosabban, egymáshoz való viszonyának kérdését illeti, arra korábban

⁴ PRT I. 172., KÖRMENTI 2012. 375. (44. jz.)

⁵ GYÖRFFY 1970. 230.

⁶ ÉRSZEGI 1996. 72.

⁷ 1221. jan. 2.: „*decimas omnium frugum et aliarum rerum terre culte ac inculte, silvarum, marturinorum, porcorum et ceterorum animalium, apum et tributorum ac uectigalium partis comitatus Simigiensis que est ultra fluvium Drauum, sicut ipsius cingitur limitibus comitatus, nec non decimationes capellarum sancti Barnabe, sancte crucis et sancte trinitatis ex parte castris Simigiensis in diocesi Vesprimiensi existentium, cum fructibus perceptis ex eis quibus fuerant*” CDCr III. 188–189. (163.sz.)

⁸ 1221. jan. 2.: CDCr III. 189. (163.sz.)

⁹ PRT I. 173.; 1226. júl. 4.: CDCr III. 257–258. (230.sz.)

¹⁰ 1232. júl. 22.: CDCr III. 362–364. (316.sz.), 1232. júl. 23.: THEINER I. 105. (182.sz.)

¹¹ 1232. júl. 22.: CDCr III. 363. (316.sz.)

¹² 1221. jan. 2.: CDCr III. 189. (163.sz.): „*episcopum supradictum [sc. Zagradiensem] decimas memoratas inconcusse diutius possedisse*”, vö. KÖRMENTI 2012. 376. (44.jz.)

¹³ Pesty Frigyes úgy vélte, hogy a „zágrábi püspökség területe itt [ti. IX. Gergely levelében – Sz. G.] tehát nem Slavonia földje” (PESTY 1880. II. 170.), ami aligha tartható, tekintve hogy a fenti szöveghely – a per somogyi tizedekre vonatkozó tartalmából fakadóan – nem a püspökség és „Szlavónia” közti területi relációra, hanem Somogy megye Dráván túl fekvő részének az egyházmegyéhez, illetőleg „Szlavóniához” való viszonyára vonatkozhat csak.

Pesty Frigyes, újabban pedig Weisz Boglárka és Zsoldos Attila közös tanulmánya vállalkozott. Pesty úgy vélte, hogy mivel a Szent Márton-hegyi apátságot a tizedek már Szent István korában megillették, így a „Szlavónia felé” kifejezés itt „a régi Horvátország” területére vonatkozik.¹⁴ A szöveghely újabb értelmezése – eltérő logika alapján, de – területi vonatkozásban hasonlóan foglalt állást. E szerint – egy másik, Pesty által is felhasznált, a „*versus Sclavoniam*” megfogalmazást szintén alkalmazó 1230-as adattal együtt értelmezve¹⁵ a pápai oklevélben található terminust –, noha kétségtelen, hogy a „Dráván túl” kifejezés egyébként nem egy esetben Szlavónia szinonimájaként volt használatos a 13. században, „*feltűnő ... , hogy forrásaink máskor – hívebben tükrözve a valóságot, hiszen a Drávától délre valóban feküdtek olyan területek, amelyek nem tartoztak Szlavóniához – határozottan elkülönítették egymástól a „Drávántúl”-t és Szlavóniát*”, márpedig „*ez az ellentmondásos helyzet minden kétséget kizáróan azzal a jól ismert ténnyel áll összefüggésben, hogy a Magyar Királyság intézményrendszerében a XII. század elején megjelenő báni méltóság eredetileg Horvátország és Dalmácia kormányzására volt hivatott, s a bánok joghatósága csak másodlagosan terjedt ki a Dráva és a Gozd hegység közötti területre*”.¹⁶ (Kiemelések tőlem – Sz. G.)

Megítélésem szerint mindkét értelmezés problematikus. Pestyt mindenekelőtt az teszi tarthatatlanná, hogy túl azon, hogy a szerinte „*annyiszor hitelesített tény*”, miszerint „*Szent István Zágráb táján [! – Sz. G.] tizedeket adományozott*”¹⁷ volna, állításával ellentétben éppen csak forrásokkal nem támasztható alá,¹⁸ az is meglehetősen valószínűtlen, hogy a per tartalmából fakadónak egyértelműen Somogy megye Dráván túl fekvő részének meghatározására szolgáló passzus fogalmazója erre éppen egy „Horvátországra” vonatkozó, ráadásul erősen homályos kifejezést talált volna a legalkalmasabbnak.

A *versus Sclavoniam* kitétel újabb értelmezése szintén több problémát felvet. Egyrészt, a kifejezést tartalmazó két oklevél megfogalmazása nem pusztán „feltűnő” (ez tény), de egyben szerfelett ritka is; meg merném kockáztatni, hogy jószerivel egyedi.¹⁹ Ebből következően e két adat arra aligha lehet alkalmas, hogy – a „valóság hívebb tükréeként” – a 13. században számos oklevéllel igazolható megállapítást alapvetően relativizálja, miszerint a „Drávántúl” kifejezés (legalábbis amikor nem pusztán a földrajzi helyzetet írja le) gyakorta „a Dráva és a

¹⁴ PESTY 1880. II. 170.

¹⁵ 1230: CDCr III. 331–332. (291.sz.), vö. PESTY 1880. II. 170.

¹⁶ WEISZ–ZSOLDOS 2010. 478.

¹⁷ PESTY 1880. II. 170.

¹⁸ Zsoldos Attila a tizedper „perdöntőnek” ítélt tanúsága alapján – következtetését tekintve Pesty Frigyes fenti nézetéhez hasonlóan – úgy foglalt állást, hogy „*minden alapot nélkülözne egy afféle feltevés, hogy a pannonhalmi apátság a zágrábi püspökség megalapítását követően szerzett volna magának jogokat Szlavóniában, ezért nyilvánvaló, hogy Magyarország legkésőbb az ezredforduló táján [ti. a pannonhalmi alapítólevél keltének idején – Sz. G.] már kiterjesztette uralmát a Dráván túlra*”. ZSOLDOS 2001. 275. Szlavónia területe vitatott korai hovatartozásának kérdésével (ld. összefoglalóan: KÖRMENDI 2012) itt nem kívánok foglalkozni, csupán a tizedper „perdöntőnek” vélt tanúsága kapcsán hívnám fel a figyelmet két momentumra. Egyrészt a dolog természetéből fakadóan a per nem az apátság Dráván túli jogairól, csupán az általa nyilvánvalóan jogosnak vélt követeléseiről vall, azokról is a 13. századból. Másfelől kétségtelen, hogy Pannonhalmat ezeket a követeléseket ekkor a zágrábi püspökség rovására kívánta érvényesíteni, de ténylegesen nem „Szlavóniában”, hanem Somogyban, annak ez esetben a Drávától délre eső részein, épp úgy, ahogy a veszprémi püspökkel, a lovagrendekkel és egyéb szereplőkkel szemben is tette, csak a Dráván innen. Vö. PRT I. 150–171. Azaz, az igencsak ellentmondásos és területi vonatkozásaiban is erősen vitatott somogyi tizedper anyaga, túl azon, hogy szükségképpen leginkább saját kora viszonyaira világít rá, önmagában sem a Szent Márton-hegyi apátság Dráván túlra vonatkozó igényeinek jogosságát nem igazolhatja (csupán annak tényét húzza alá, hogy Pannonhalmat 13. századi követeléseit ebben az esetben is Szent István – interpolált – oklevelére vezette vissza), sem arról nemigen vallhat, hogy Somogy megye korai (11. század vége előtti) „szlavóniai” jelenléte (már amennyiben valóban létezett) földrajzi vonatkozásban meddig terjedt. A mind forrástani, mind historiográfiai szempontból meglehetősen szövevényes kérdés egyéb részleteit másutt tárgyalom. SZEBERÉNYI 2012. (kézirat)

¹⁹ Erre utal az is, hogy az 1230-as és 1232-es okleveleken kívül sem a Pesty-féle, sem az újabb argumentációban nem kerül elő további adat, illet magam sem ismerek.

Gvozdz közti területtel” (azaz a politikai értelmű Szlavóniával), míg más esetekben viszont az „egész Szlavónia” kifejezéssel volt szinonim,²⁰ különösen hogy mind a két idevonható adat igencsak sajátos kontextusokban szerepel. Ami az argumentáció másik elemét illeti, az is kétségtelen, hogy a Drávától délre valóban feküdtek akár a földrajzi, akár a politikai értelemben vett Szlavónián kívül is területek a 13. században,²¹ azonban az ennek illusztrálására hivatott két inkriminált szöveghely – mint nyomban látni fogjuk – történetesen olyan területekre vonatkozik (ti. Somogy drávántúli részére és a Dráva melléki Vaska vidékére), melyekkel kapcsolatban az utóbbi időben nem merült fel, hogy ne lennének a bármely értelemben vett Szlavónia részei.²² Az elvi megfontolások sorában utolsóként pedig a pápai oklevél értelmezése kapcsán Pesty érvelésével szemben felhozott megfontolás egy másik aspektusára tudok utalni: kevésbé valószínű, hogy a somogyi tizedper területi vonatkozásait a pápai kancellária írnokai (vagy akár magyarországi informátorai) egy olyan sajátos (mert ritka) *terminus technicusszal* kívánták volna kifejezni, mely a *báni igazgatásban beállt* területiális változások (egyébiránt az egész dézsma-kérdéstől teljességgel idegen) folyamatának egy *korábbi* fázisát tükröznék.

Mind a régebbi, mind az újabb történetírói állásponttal szemben felhozható végezetül egy – véleményem szerint perdöntő – érv, mégpedig magából a pápai oklevél szövegéből kiindulva, mely azonban a másik, 1230-as adat értelmezése felé is utat nyit. A pápai oklevélben tudniillik a *versus* praepositio még egyszer előfordul, csak éppen a Zágráb által átengedett Dráván *innen* kápolnák kapcsán, *Magyarország* vonatkozásában.²³ E szerint tehát az apátság által átengedett somogyi tizedek a Dráván túl lévő, a zágrábi püspökség joghatósága alatti területre, azaz „Szlavónia felé”, míg az István püspök által átengedett kápolnák a Dráván *innen* fekvő veszprémi püspökség területére, tehát „Magyarország felé” estek.²⁴ A dézsmaper anyaga azt a tényt markánsan aláhúzza, miszerint „Szlavónia” és Magyarország között – legalább a pápai kancelláriában, de alighanem a peres felek által sem vitatott módon – 1232-ben már határozott különbséget tettek, mégpedig a Dráva vonalát tekintve határnak. Ez azonban arra is rámutat, hogy a somogyi tizedperben a „Szlavónia felé” kifejezéssel nemhogy „*határozottan elkülönítették* [volna] *egymástól a „Drávántúlt” és Szlavóniát*”,²⁵ de – dacára a látszólag ennek ellentmondó megfogalmazásnak – az adott kontextusban gyakorlatilag azonosították azokat egymással.

Ezt a másik, 1230-ból való oklevél *versus Sclauoniam* kitételének az előbbihez hasonló logikával feloldható értelmezése is megerősíti. Ugrin kalocsai érsek oklevele a templomo-

²⁰ KRISTÓ 2003. 123.

²¹ Itt érdemes megjegyezni, hogy a középkori Szlavóniára vonatkozó kutatásokban olykor nem csekély értelmezési nehézséget okoz, hogy a szerzők – ez a régebbi és újabb historiográfiára egyaránt vonatkozik – hajlamosak eltekinteni attól, hogy az argumentáció adott pontján egyértelműen megjelöljék, hogy a „Drávántúl” vagy „Szlavónia” kifejezések – korántsem azonos, ráadásul adott esetben éppen a rekonstrukció egyik tárgyát képező – politikai vagy földrajzi tartalmára hivatkoznak-e. Ez persze abból fakad, hogy maguknak a forrásoknak a terminológiai készlete sem következetes e tekintetben, ami viszont még határozottabban húzza alá a fogalomtörténeti probléma tudatos figyelembevételének szükségességét.

²² Nem úgy Pestynél, aki mindkét szöveghelyet szó szerint – logikailag persze helyesen – értelmezve határozottan úgy vélekedett, hogy „*mi csak Szlavonia felé fekszük, az nem fekszük Slavóniában*”, legyen az a zágrábi püspökség területe vagy épp Vaska. PESTY 1880. II. 170.

²³ 1232. júl. 22.: „*et capellarum sancti Barnabe, sancte crucis et sancte trinitatis, existentium in Vesprimiensi diocesi citra Drauam*”, illetve ezt értelmezően: „*decimas quatuor capellarum scilicet: sancte Marie, sancte trinitatis, sancti Barnabe et sancte crucis uersus Vngariam et quicquid iuris in eisdem capellis habebas*” CDCr III. 363. (316.sz.)

²⁴ Túl azon, hogy – amennyiben nincs különösebb ok az ellenkezőjét gyanítani – az egyazon forrásszövegen belül felbukkanó egyforma stílárius megoldások azonos értelmezésre hívnak fel, tartalmi okokból is kizárható, hogy a *versus* praepositiónak a kápolnák vonatkozásában a „Szlavónia felé” kifejezéshez hasonlóan erős értelmet tulajdoníthatnánk. Az ugyanis aligha merül fel, hogy a Dráván *innen*, a veszprémi püspökséghez (és persze Somogy megyéhez) tartozó területek ne Magyarországon lettek volna, csupán „Magyarország felé”.

²⁵ WEISZ-ZSOLDOS 2010. 478.

sok és István zágrábi püspök közt *Rasecha* földről szóló egyezségéről – mely föld a püspök *Wasca* (Vaška) nevű birtokával szomszédos volt – a birtokot „*ultra Drawam uersus Sclauoniam*” megfogalmazással lokalizálta.²⁶ A Dráva közvetlen szomszédságában elhelyezkedő – már 1201-ben is említett²⁷ – vaskai püspöki birtokot viszont egy 1277-es oklevél „*Waska iuxta Drawam, quia est inter Ungariam et Sclauoniam*” határozza meg,²⁸ ami újfent azt támasztja alá, hogy a Dráva melléki terület esetében is a „Szlavónia (felé)” kifejezés *nem* a „Drávántúl”, hanem Magyarország fogalmához viszonyított meghatározást takar.

Ugyanakkor egy további területi jellegű értelmezési lehetőséget elméletileg magában rejt a két oklevél *versus Sclavoniam* kitétele. Arról van szó, hogy amennyiben a szakirodalommal összhangban elfogadjuk, hogy az inkriminált kifejezés nyelvtanilag és logikailag is szó szerint veendő, azaz „Szlavóniától” *elkülönítő* értelmet hordoz, akkor a két adat közös metszetében – a fenti argumentáció egy további következményeként – *nem* „Szlavónia” és a „Dráván túl” megkülönböztetése, hanem *Somogy megye és „Szlavónia”* elkülönítése állna. Vaska vidéke ti. éppúgy közvetlenül Somogyoz kötődik – mégpedig forrásosan kimutatható módon²⁹ –, mint ahogy értelemszerűen a somogyi tizedeket adó területek is.³⁰ Egy efféle messzire vezető – itt területmi okokból közelebről nem is szemügyre vehető – értelmezési kísérlet csábításának, azaz hogy az 1230-as évek elején *Somogy drávántúli területeit ne tekintették volna (akár földrajzi, akár politikai értelemben) Szlavónia részének*, azonban ez esetben is elejét veheti az 1232-es oklevél *versus Ungariam* kitétele (melynél továbbra is kizárható a praepositio területi vonatkozásokban „elkülönítő” értelme),³¹ de a két adat „ritkasága” is óvatosságra int.

A két oklevél adatai tehát, megítélésem szerint – ritkaságuk folytán és mert saját kontextusukban is magyarázhatóak –, nem bírják el a rájuk ruházott strukturális változások illusztrálásának terhét,³² már ami a „Szlavónia” kifejezés mögötti politikai (igazgatástörténeti) tartalom terén lezajlott változásokat illeti. „Szlavóniáról” ti. mindössze annyit mondanak – különösen hogy a két kérdéses szöveghelyből még az sem deríthető ki egyértelműen, hogy esetükben a kifejezés politikai vagy földrajzi tartalmat takar-e (gyanúm szerint az utóbbit) –, hogy az, nem meglepő módon, a Drávától délre keresendő. Annak igazolására viszont kiválóan alkalmasak – Györffy György más logika alapján tett megállapítását alátámasztva³³ –, hogy *legkésőbb* az 1230-as évek elejétől Szlavónia és Magyarország között már minden további nélkül a Drávát tekintették határnak.

„*ultra Gvoz*”

A Drávától eltérő természetű problémák merülnek fel a Gvoz-d-hegység határszerepével kapcsolatban. A Gvozdot a magyar historiográfia minden további nélkül a Kapelával szokta azonosítani, – ha nem csalódom – egyedül Veszprémy László Anonymus és Kézai történeti műveihez fűzött jegyzeteiben,³⁴ illetve Bak Borbála közismert topográfiai tankönyvének óvatos megfogalmazásában elrejtve³⁵ érhető tetten, hogy a horvát historiográfia koránt-

²⁶ 1230: CDCr III. 331. (291.sz.) Pesty ez alapján vélte úgy, hogy „*Vaska tehát és környéke nem volt Slavonia része*”. PESTY 1880. II. 170.

²⁷ 1201: CDCr III. 11. (8.sz.)

²⁸ 1277. (júl. 8. előtti): CDCr VI. 228. (196.sz.)

²⁹ 1255. márc. 30.: CDCr IV. 594. (513.sz.)

³⁰ Somogy megye Dráván túli kiterjedésére az Árpád-korban: KRISTÓ 1988. 314–318.; SZEBERÉNYI 2012. (kézirat)

³¹ Ld. 24. jz.

³² WEISZ-ZSOLDOS 2010. 478.

³³ Györffy úgy vélekedett, hogy „[a somogyi tized] *per idejéig egyetlen hiteles forrás sem ismeri a történetét „Szlavónia” drávai határának*”. GYÖRFFY 1970. 226.

³⁴ ANONYMUS 65. (235.jz.), KÉZAI 146. (265.jz.), SIMONIS DE KÉZA 140. (1.jz.)

³⁵ BAK 2003. 56–57.

sem ennyire egységes a kérdésben. A horvát történetírás (Ferdo Šišić, Stjepan Gunjača, Ivo Goldstein stb.) jobbára az „erdős hegy” azonosítása terén vall eltérő álláspontokat (a Velika és a Mala Kapela-n kívül a Petrova gora, a Zrinska gora, egy Knin melletti magaslat, egy Valkó melletti Péter-hegy és egyéb eshetőségek is felmerültek), alapvetően a viszonylag bőbeszédű (persze ellentmondásos) narratív kútfőkre támaszkodva, mindenekelőtt a céllal, hogy a Péter horvát és Kálmán magyar királyok közt lezajlott, Kézainál olvasható ütközet helyszínéből a korai magyar–horvát határra vonatkozó „közjogi” konzekvenciákat vonjon le.³⁶ Arra azonban nemigen történt kísérlet, hogy a „gvozdi határt” mint történeti földrajzi tényezőt Szlavónia és Horvátország viszonylatában, de nem egymással komplementer, hanem egymástól függetlenül módon próbálják rekonstruálni.

Ami a kérdés forrásait illeti, a Gvozď esetében a legrészletesebb elemzésnek kétségtelenül az ide vonható elbeszélő kútfők,³⁷ mindenekelőtt Anonymus gestájának 43. fejezete,³⁸ Kézai művének 64. caputja,³⁹ illetve Spalatói Tamás főesperes munkájának 15. és 17. fejezetei⁴⁰ tekinthetők. A minket közelebről érdeklő kérdésben a magyar és a spalatói elbeszélő források közti legjelentősebb különbség abban érhető tetten, hogy a „hegynek” nevet adó, Kálmán király által legyőzött horvát uralkodó nevét kizárólag a magyar hagyományban találjuk meg (*Peturgoz*, *Patur Gozdia*), míg a spalatói főesperes latin fordításban „vasas hegyeként” (*Alpes ferree*) értelmezte a kérdéses toponímiát. Vajon azonos-e a kettő? A kérdésre a választ a nem túlságosan nagy számban ide vonható, a Gvozdon „túlíságot” vagy „inneniséget” valamilyen strukturális tartalommal megtöltő 13–14. századi okleveles említések, illetve igazgatástörténeti megfigyelések *egyidejű* figyelembevételével kísérlehetjük meg megadni.

Az 1243 februárjában a zenggi *communitas*, illetve Babonics István tengermelléki bán és mások közt folyó „határvidéki” perpatvart lezáró megegyezés kapcsán született oklevélben⁴¹ – mely egyben a Gvozdra vonatkozó legkorábbi okleveles adatunk – a két fél oldalán felvonultatott tanúk sajátos „bontásban” szerepelnek. „Horvátországi nemesek” egy csoportja (*nobiles de Chroacia*) mellett „ti. „Gvozdon túli nemesek” (*nobiles ultra Gozd*) is szerepet kapnak: Brocum fia: Marc, Pezhet-i (*de Pezhet*) Péter fia: András, Clochoh-i (*de Clochoh*) Wlchez, és mások.” Ez utóbbiak közül a helynevekkel meghatározott szereplők valószínűsít-

³⁶ ŠIŠIĆ 1914. 371–397.; GUNJAČA 1978. 99–203.; GOLDSTEIN 1994. 25–27.; GOLDSTEIN 1997. 264–265.

³⁷ Az elbeszélő források adatainak legalaposabb elemzését, illetve a számba jöhető, azonosításra alkalmas helynevek összegyűjtését Stjepan Gunjača végezte el (végül a Kapelával való azonosítás mellett foglalva állást). GUNJAČA 1978. 99–203.

³⁸ „*Bulcsú, Lél és Botond innen tovább indulva [ti. miután a 42. caput szövege szerint bevették Spalato városát „és egész Horvátországot meghódították” – Sz. G.] egy Peturgoz nevű erdősegen keresztül leereszkedtek a Kulpa folyóhoz, (egressi silvam, que dicitur Peturgoz, descendentes iuxta fluvium Culpe) amelynek partján tábornok vertek. A folyón átkelve a Száváig (usque ad fluvium Zoua) haladtak, majd azon átjutva bevették Zágráb várát (castrum Zabrag). Folytatva a lovaglást elfoglalták Pozsega és Valkó várát. Innen kiindulva a Geréci révénél átkeltek a Dunán és Árpád fejedelem udvarába érkeztek.*” ANONYMUS 37. (Veszprémy László fordítása), SRH I. 87–88.

³⁹ „Ő [ti. Kálmán király – Sz. G.] a dalmát királyságba is küldött hadsereget, és meggyilkoltatta Péter királyt, aki a Goszd nevezetű hegyek között (in montibus, qui Gozd dicitur) szállt szembe a magyarokkal. Ezek között a hegyek között győzték le és ölték meg. Ezért ezeket a hegyeket mind a mai napig a magyarok Petur Goszdiának hívják. (Unde idem montes usque hodie Hungarico Patur Gozdia nominatur.)” KÉZAI 116. (Bollók János fordítása), SRH I. 182.

⁴⁰ A 15. fejezet az ún. „horvát püspök” joghatósági területének meghatározásakor említi a „Vasas hegyeket”: „*Ecclesia nempe metropolishas sibi voluit parochias retinere: comitatum Cetine, Cleune, Clisse, Massarum, Almisiis et Corbaviam et ultra Alpes ferreas usque ad confinia Zagrabie totamque Maroniam.* THOMAS SPAL. 70. A 17. caput Szent László horvát hadjárata kapcsán említi a „Dráva folyótól a vasasnak mondott hegyekig” terjedő területet: „*Vladisclavus rex inductus consiliis absque mora coadunato exercitu copioso venit et occupavit totam terram a Dravo fluvio usque ad Alpes que dicuntur ferree nullo obice resistente. Post hec transiit Alpes et cepit impugnare munitiones et castra multaque prelia comittere cum gentibus Chroatie.*” THOMAS SPAL. 92.

⁴¹ 1243. febr.: DL 38471, THALLÓCZY 1897. 55–56., CDCr IV. 182. (162. sz.) Az oklevél értelmezésére: THALLÓCZY 1897. 55–58.; KLAČIĆ 1976. 346–347.; ANČIĆ 1996. 219–220. (92. jz.); SZEBERÉNYI 2010. 239–243.

hető módon, a más összefüggésben azonosíthatónak bizonyuló Brocum fia Márk működése bizonnyal,⁴² mind Gora *comitatus* (a Petrova gora tőzsomszédságának) térségébe mutatnak. Azaz a „Gvozdon túli” meghatározás (csakúgy, mint a topuszkói apátság szerepéhez jutása a vita elsíntésában) ez esetben nem pusztán a „hegyen túlra”, de határozottan a szorosan vett Szlavóniának a Szávától délre eső, a kialakulóban lévő középkori Zágráb vármegyéhez tartozó területeire utalnak.⁴³

1251-ben IV. Béla király megerősítette a vegliai comesek (a Frangepánok elődeinek) korábban nyert kiváltságait, azzal a kitéttel, hogy a királyt nem csupán a tengeren, de a horvát sereg hadba hívásakor a Gozd hegyen innen 20, azon túl 10 megfelelő fegyverzetű harcosal kötelesek szolgálni, és a határokat védeni.⁴⁴ Ebben annak, az 1243-as esethez hasonló tanúságával találkozunk, amikor a „Gvozdon túliság” megfogalmazása határozottan horvát (tengermelléki) perspektívát tükröz.

Más esetekben kifejezetten „szlavóniai” (értsd: Száva-vidéki) perspektívával találkozunk az oklevelekben. A körösi maior *villicus* perbeidézhetőségének Gvozdon túli tilalmáról az 1252-es körösi hospeskváltság kapcsán már esett szó.⁴⁵ A zágrábi várjobbágyok kiváltságait megerősítő 1278-as báni oklevél, mely a Gvozdt felé tartó vagy onnan visszatérő báni bírácnak teljesítendő *descensus* kötelezettsége alól ad felmentést,⁴⁶ a körösi privilégiumhoz hasonló módon szorosan vett szlavóniai (ti. Zágráb megyét érintő) vonatkozásban határozza meg a Gvozdt joghatósági területet kijelölő határszerepét.

A „Gvozdt” birtokhatár(jellegű) szerepben történő felbukkanásai közül külön figyelmet érdemel az az 1292-es diploma,⁴⁷ mely szerint III. András király Babonics István bánnak adományozta Dresnek földet. A határjárás alapján a Koranától délre a Gozd hegy (*mons Gozd*) mentén, továbbá Modruš, Krbava, Gecke és Novi comitatusok szomszédságában fekvő Drežnik comitatus esetében – melyet 1253-ban a király már minden tartozékával együtt a Nelipiceknek adományozott⁴⁸ – a „Gvozdt” lokalizációja minden további nélkül a Mala Kapelára mutat.

Nehezebben meghatározható II. Károly nápolyi király 1300. évi, szintén a Babonicsoknak tett adományának tartalma, mely „Slavónia földjének” azon részére vonatkozik, mely „*Theotonia-tól Boszniáig, a Száva folyótól a Gazd hegyig*” terjed.⁴⁹ A Babonicsok birtokállományának vizsgálata mindenesetre arra mutat,⁵⁰ hogy az Unától nyugatra eső területen az ismert Babonics-birtokok alapvetően Gora, Gorica és Oklics comitatusok területén szóródtak. Mindazonáltal azok a 14. századi szórványos említések (1353,⁵¹ 1361⁵²), melyek az 1300. évihez hasonló területi megfogalmazással utalnak különböző embercsoportokra, azaz a Száva és a Gvozdt között élő nemesek, várjobbágyok és egyéb állapotú személyek kapcsán tesznek említést a gvozdi „határról”, rendre szlavóniai (ti. topuszkói, gorai, zágrábi), azaz a Petrova gora vidékére utaló ügyekkel kapcsolatosan bukkannak fel. Ehhez a forráscsoporthoz kapcsolható az a „Dráva és Gvozdt közöttiséget” megfogalmazó oklevél is, I. Lajos király 1343-as rendelkezése, melyben a szlavóniai (*in terra Sclavonie inter fluvium Drawe et Gozd*)

⁴² SZEBERÉNYI 2010. 243–245.

⁴³ Gorára: PESTY 1882. 241–243.; KRISTÓ 1988. 325–326.; KMTL 237. (Kristó Gy.); ANČIĆ 1996.; SZEBERÉNYI 2010. 233–239.

⁴⁴ 1251. ápr. 5.: CDCr IV. 444. (383.sz.)

⁴⁵ 1252. ápr. 24.: CDCr IV. 490. (426.sz.), vö. WEISZ–ZSOLDOS 2010. 480.

⁴⁶ 1278. máj. 26.: CDCr VI. 243. (208.sz.)

⁴⁷ 1292. febr. 27.: CDCr VII. 75–76. (64.sz.)

⁴⁸ 1253. au. 16.: CDCr IV. 540–541. (470.sz.)

⁴⁹ 1300. máj. 14.: CDCr VII. 388. (342.sz.)

⁵⁰ KEKEZ 2008. 64–68., KEKEZ 2010. 264–267.

⁵¹ 1353. jún. 8.: CDCr XII. 182. (133.sz.), vö. 1340. ápr. 19.: CDCr X. 536–537. (380.sz.), ANJOU-OKL. XXIV. 233.sz.

⁵² 1361. máj. 16.: CDCr XIII. 143. (96.sz.)

nemeseken, várjobbágyokon, és bármiféle helyzetű és állapotú embereken esett jogtalanságok kivizsgálására Hahót Miklós bánt rendelte ki, azzal, hogy mely ügyekben a bán nem tud elégtételt adni, a címzettek *communitas*-a (azaz gyakorlatilag Zágráb és Kőrös megye nemesi közössége) a bán pecsétje alatti jelentésben számoljon be a királynak, mivel az uralkodó maga fog döntést hozni a további teendőkről.⁵³

Az okleveles adatokból – ezek sora a tengermellék kapcsán néhány, birtokok elhelyezkedésére vonatkozó adattal tovább lenne szaporítható⁵⁴ – kétségtelenül az szűrhető le, hogy a „Gvozd” mind a szorosabban vett Szlavónia, mind a tengermelléki Horvátország felől nézve határ volt, egyben az adott ügy megfelelő provenienciáját tükröző megfogalmazásban adva meg a „hegyen túlság” vagy „inneniség” állapotát. Azonban maguk az okleveles adatok, de különösen a Horvátországot és Szlavóniát strukturálisan megkülönböztető 13–14. századi igazgatás- és kormányzattörténeti jelenségek sora⁵⁵ azt a benyomást kelti, mintha ez a határ a két „irányból” szemlélve nem esne egybe. Arról van szó, hogy a Kapela és a Petrova gora közé eső területnek, azaz a mai Kordun vidékének⁵⁶ nagyobbik, déli, kb. 50–70 km-es sávjában – itt találhatók Modruš, Plas, Novi vagy az említett Drežnik zsupániák – a 12–13. században rendre a horvát igazgatási szisztéma nyomai bukkannak fel, mind a világi,⁵⁷ mind az egyházi szervezet terén.⁵⁸ Ezzel szemben a szorosan vett Szlavónia részeként számon tartott, strukturálisan magyar jellegűnek gondolt igazgatási egységek, melyek közül Gora és Gorica comitatusok – a formálódóban lévő Zágráb megye Száván túli részei – a legdélebbiek,⁵⁹ csak úgy, mint a térség egyházigazgatását végző zágrábi püspökség,⁶⁰ nem hogy a Kapeláig nem érnek el, de nem lépik túl lényegesen a Petrova gora vonulatát sem, déli-délnyugati irányban nagyjából a Korana folyó vonala képezi legtávolabbi rekonstruálható határukat.

Ez a megfigyelés pedig visszavezet minket ahhoz, az okleveles adatokban, de a narratív kútfőkben is azonos módon tetten érhető tájszemléleti differenciához, mely szerint a horvát (tengermelléki) provenienciájú ügyekben a Gvozdon meglehetősen biztonsággal a Kapelákat értik (a „Vasas hegyeket”), míg a magyar (egyben „slavón”) perspektívájú adatok a Dráva (vagy Száva) és a Gvozd köztiség területi meghatározásakor *nem Horvátország és Magyarország, hanem a politikai értelemben vett Szlavónia határait* definiálják, melynek déli „végpontjaként” a legvalószínűbb a magyar elbeszélő hagyomány „Petur gozdjával” különbözőbb nehézség nélkül azonosítható Petrova gora képzelhető el. Azaz, a Szlavóniára vonatkozó forrásokban felbukkanó „Gvozd” nem abszolút értelemben szereplő természetes határ, *hanem politikai (jogi) fogalom* – az egymástól genetikusan különböző horvát, illetve magyar intézményi struktúrák közti, a korduni terület déli sávjában még csak nem is a „nevesített” hegyeknél érintkező „határsáv” afféle metaforája.

⁵³ 1343. máj. 19.: CDCr XI. 62. (47.sz.), vö. ANJ. OKL. XXVII. 318.sz.

⁵⁴ 1258: CDCr V. 106. (621.sz.); 1275. szept. 9. után: CDCr VI. 146. (131.sz., keltére: REG. ARP. 2642.sz.)

⁵⁵ KRISTÓ 1979. 128–134.; KLAÍČ 1990. 248–281.; ZSOLDOS 2001. 269–271.; ZSOLDOS 2010. 13–21.

⁵⁶ A francia „*cordon*” kifejezésből eredő, az újabb kori horvát határörvidékek emlékét őrző tájegység név a Velika és Mala Kapela, illetve a Petrova gora közti régiót jelöli, melyet a Korana szel ketté. NADILO 2002. 692.

⁵⁷ BEUC 1985. 120., 126–127.; KRISTÓ 1988. 327.; GRGIN 1996. 35.

⁵⁸ A terület a 12–15. században a spalatói érsekség, ill. a krbavai püspökség juriszdikciója alá tartozott. BOGOVIĆ 2001. 29.

⁵⁹ KRISTÓ 1988. 325–326.

⁶⁰ A 14. század pápai tizedjegyzékek alapján világos, hogy a Koranától keletre és északra fekvő Blagaj és Cetin(grad) a zágrábi püspökség területe volt, míg a Korana melletti Slunj már a krbavai püspökség területén feküdt. BOGOVIĆ 2001. 31.

BIBLIOGRÁFIA

- ANČIĆ 1996. ANČIĆ, Mladen: Vlastelinstvo hrvatskoga hercega u Gorskoj županiji. *Povijesni prilozi*, 15. (1996) 201–240.
- ANJOU-OKL. ANJOU-kori Oklevéltár. *Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia: 1301–1387*. I–XV., XVII., XIX–XXI., XXIII–XXIX. Praes. Julio KRISTÓ – Tiburtio ALMÁSI. Budapest–Szeged, 1990–2013.
- ANONYMUS ANONYMUS: A magyarok cselekedetei. In: *Anonymus, A magyarok cselekedetei – Kézai Simon, A magyarok cselekedetei*. Ford. VESZPRÉMY László, BOLLÓK János. Az utószót és a jegyzeteket írta VESZPRÉMY László. Budapest, 1999. 8–71.
- BAK 2003. BAK Borbála: *Magyarország történeti topográfiája. A honfoglalástól 1950-ig*. Budapest, 2003.
- BEUC 1985. BEUC, Ivan: *Povijest institucija državne vlasti kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Pravnopovijesne studije*. Zagreb, 1985.
- BOGOVIĆ 2001. BOGOVIĆ, Mile: Povijest biskupija Senjske i Modruške ili Krbavske. *Fontes. Izvori za hrvatsku povijest*, 7. (2001) 21–32.
- CDCr *Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. Ed. T. SMICIKLAS et al. I–XVIII. Zagreb, 1904–1990.
- DL Magyar Országos Levéltár, Budapest, Diplomatikai Levéltár. *Collectio Diplomatica Hungarica. A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa*. Internetes kiadás (DL-DF 5.1) 2009.
- ÉRSZEGI 1996. ÉRSZEGI Géza: Szent István pannonhalmi oklevele. In: *Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve. I. Szerk.: TAKÁCS Imre. Pannonhalma, 1996. 47–89.*
- GOLDSTEIN 1994. GOLDSTEIN, Ivo: Povezanost hrvatskih zemalja u ranom srednjem vijeku i lokacija bitke na Gvozdu 1097. godine. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 27. (1994) 17–28.
- GOLDSTEIN 1997. GOLDSTEIN, Ivo: Dinastija Arpadovića i ranosrednjovjekovna Hrvatska. In: *Zvonimir, kralj Hrvatski. Zbornik radova*. Ured. Ivo GOLDSTEIN. Zagreb, 1997., 261–272.
- GRGIN 1996. GRGIN, Borislav: Županije u razvijenom i kasnom srednjem vijeku. In: *Hrvatske županije kroz stoljeća*. Ured. Franko MIROŠEVIĆ. Zagreb, 1996. 21–37.
- GUNJAČA 1978. GUNJAČA, Stjepan: „Gvozd” u ratovima Arpadovića u hrvatskoj potkraj XI. stoljeća. In: GUNJAČA, Stjepan: *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji*. IV. Zagreb, 1978. 99–203.
- GYÖRFFY 1970. GYÖRFFY György: Szlavónia kialakulásának oklevélkritikai vizsgálata. *Levéltári Közlemények*, 41. (1970) 223–240.
- KEKEZ 2008. KEKEZ, Hrvoje: Između dva kralja: plemićki rod Babonića u vrijeme promjene na ugarsko-hrvatskom prijestolju, od 1290. do 1309. godine. *Povijesni prilozi*, 35. (2008) 61–89.
- KEKEZ 2010. KEKEZ, Hrvoje: Cistercians and Nobility in Medieval Croatia. The Babonići Family and the Monasteries of Topusko (Toplica) and Kostanjevica (Landstrass) in the Thirteenth and Early Fourteenth Centuries. *Cîteaux: Commentarii cistercienses*, 61. (2010) 2–4. 257–278.
- KÉZAI KÉZAI Simon: A magyarok cselekedetei. In: *Anonymus, A magyarok cselekedetei – Kézai Simon, A magyarok cselekedetei*. Ford. VESZPRÉMY László, BOLLÓK János. Az utószót és a jegyzeteket írta VESZPRÉMY László. Budapest, 1999. 88–153.
- KLAIĆ 1976. KLAJČ, Nada: *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*. Zagreb 1976.
- KLAIĆ 1990. KLAJČ, Nada: *Povijest Hrvata u srednjem vijeku*. Zagreb, 1990.
- KMTL *Korai magyar történeti lexikon, 9–14. század*. Főszerk.: KRISTÓ Gyula. Budapest, 1994.
- KÖRMENDI 2012. KÖRMENDI Tamás: Szlavónia korai hovartartozása. *Századok* 146. (2012): 2. 369–388.
- KRISTÓ 1979. KRISTÓ Gyula: *A feudális széttagolódás Magyarországon*. Budapest, 1979.
- KRISTÓ 1988. KRISTÓ Gyula: *A vármegyek kialakulása Magyarországon*. Budapest, 1988.

- KRISTÓ 2003. KRISTÓ Gyula: *Tájszemlélet és térszervezés a középkori Magyarországon*. Szeged, 2003.
- NADILO 2002. NADILO, Branko: Pregled utvrda južnog Korduna i ruševine Cetingrada. *Grđevinar*, 54. (2002) 11. 691–695.
- PESTY 1880. PESTY Frigyes: *Az eltűnt régi vármegyék. I–II*. Budapest, 1880.
- PESTY 1882. PESTY Frigyes: *A magyarországi várispánságok története különösen a XIII. században*. Budapest, 1882.
- PRT *A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története. I–XII/b*. Szerk.: ERDÉLYI László – SÖRÖS Pongrácz. Budapest, 1902–1912.
- REG. ARP. *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica*. Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Szerk.: SZENTPÉTERY Imre – BORSA Iván. I–II/ 1–4. Budapest, 1923–1987.
- SIMONIS DE KÉZA *Simonis de Kéza, Gesta Hungarorum – Simon of Kéza, The Deeds of the Hungarians*. Ed. and transl. by László VESZPRÉMY and Frank SCHAEER, with a study by Jenő SZÜCS. Budapest, 1999.
- SRH *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. I–II*. Edendo operi praefuit Emericus SZENTPÉTERY. I–II. Budapest, 1937–1938.
- SZEBERÉNYI 2010. SZEBERÉNYI Gábor: A gorai comitatus a XIII. században. Megjegyzések a „hat gorai nemzetség” és a Babonics-ok korai történetéhez. In: *Középkortörténeti tanulmányok 6*. A VI. Medievisztikai PhD-konferencia előadásai. Szerk. G. TÓTH Péter – SZABÓ Pál. Szeged, 2010. 233–249.
- SZEBERÉNYI 2012. SZEBERÉNYI Gábor: Szlavónia megszervezése és a „szabad magyar prediálisok”. A 2012. november 14-én, Szegeden elhangzott *Műhelyszeminárium* előadás kézírata.
- ŠIŠIĆ 1914. ŠIŠIĆ, Ferdo: *Enchiridion fontium historiae Croatiae*. Priručnik izvora hrvatske historije. Dio I. Čest 1. (Do god. 1107.) Zagreb, 1914.
- THALLÓCZY 1897. THALLÓCZY Lajos: *Tanulmányok a Blagay-család történetéből. Adalék Szlavónia történetéhez*. (Különnyomat a Blagay-család Oklevéltárából). Budapest, 1897.
- THEINER *Vetera monumenta historica Hungarum sacram illustrantia maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis deprompta collecta ac serie chronologica disposita ab A. THEINER. I–II. Romae, 1859–1860.*
- THOMAS SPAL. *Thomae archidiaconi Spalatensis Historia Salonitanorum atque Spalatinarum pontificum – Archdeacon Thomas of Split, History of the Bishops of Salona and Split*. Latin text by Olga PERIĆ. Ed., transl. and annotated by Damir KARBIĆ, Mirjana-MATUJEVIĆ SOKOL–James SWEENEY. Budapest – New York, 2006.
- WEISZ–ZSOLDOS 2010. WEISZ Boglárka – ZSOLDOS Attila: A báni joghatóság Szlavóniában és a Dráván túl. In: *„Fons, skepsis, lex”. Ünnepi tanulmányok a 70 esztendő Makk Ferenc tiszteletére*. Szerk.: ALMÁSI Tibor – RÉVÉSZ Éva – SZABADOS György. Szeged, 2010. 469–482.
- ZSOLDOS 2001. ZSOLDOS Attila: Egész Szlavónia bánja. In: *Tanulmányok a középkorról*. Szerk.: NEUMANN Tibor. Budapest, 2001. 269–281.
- ZSOLDOS 2010. ZSOLDOS Attila: A Dráva-Száva köze az Árpád-korban. In: *Építészet a középkori Dél-Magyarországon*. (Tanulmányok). Szerk.: KOLLÁR Tibor. Budapest, 2010. 13–21.

**The Boundaries of Sclavonia in the 13th–14th Centuries.
Remarks on the Border Roles of River Drava and Mount Gvozd**

In a mere geographical sense, the river Drava and Mount Gozd are treated with ease by Hungarian historiography and historical topography as natural borders of medieval Slavonia. Nevertheless, these two geographical phenomena gave boundaries of “Sclavonia” in a purely political sense during the Middle Ages, thus the way how the meaning and dimensions of its borders evolved requires thorough analysis of the written sources.

In the first part of this paper, I try to confute some misconceptions of earlier and recent historiography concerning the reconstructions of the Drava river’s role as a political border. Based on the interpretation of papal charters from 1230 and 1232, I point out that the differentiation between Hungary and Sclavonia was unequivocally defined in the early 1230s at the very latest, yet these sources are insufficient to give any hint to define the early boundaries between Hungary and Croatia centuries earlier.

The second half of the paper deals with the reconstruction problems of the exact location of “mount Gozd” (mostly unknown in the Hungarian historiography). With the analysis of sporadic information about the border mountain in charters and narrative sources, I emphasize the importance of geographical perspectives of our sources (Croatian and Hungarian/“Sclavonian”, respectively), and I also suggest the necessity of taking some definite institutional/legal facts into consideration. These factors together might support the idea that the structural (legal, institutional, and even social) “border” between Hungary (Sclavonia) and Croatia laid in the so-called “Cordun region” next to the river Korana (between the Kapelas and Petrova gora). This observation indicates that “mount Gozd” in our sources as the Southern border of Slavonia is not an exact natural formation, but a political concept: a metaphor of structural differences.